

УЛОГА НАСТАВНИКА У ВОЈНИМ ШКОЛАМА

Наставници у војним школама спремају будуће наставнике и васпитаче, зато је њихова функција сама по себи деликатна, сложена, одговорна и врло тешка. Она од наставника захтева стално праћење педагошких наука, као и упоран и систематски рад на свом усавршавању и уздизању. Наставници и наставни органи у војним школама чине једну целину. Да би могли одговорити свом позиву, потребно је да познају уопштене истине педагошких наука (психологије, педагогике, логике и методике), јер су то уствари искуства педагога сређена у један научни систем.¹⁾

Наставници треба да познају психичко-физичке особине слушалаца-питомаца,²⁾ услове под којима они живе и раде, као и све оно што им олакшава или отежава рад. Из свестране анализе тих фактора наставници треба да доносе такве закључке који ће им омогућити да као васпитачи подесе не само своје опхођење са слушаоцима него и начин излагања наставног градива. Јер од начина приступања и опхођења са њима, као и од начина излагања наставног градива, умногome зависи да ли ће у настави бити успеха или не. Они ће, свакако, постизати далеко већи успех ако својим ставом и утицајем буду изазивали потребу и тежњу слушалаца за знањем, ако развијају њихове радне навике, осећање одговорности и свесну дисциплину. Другим речима, наставник може постићи добар успех ако код слушалаца развија љубав према раду, ако изазива њихово активно расуђивање, ако их упознаје са тековинама науке и вештине, ако их оспособљава да успешно примењују позитивне методе у својој даљој делатности и ако наставно градиво излаже јасно и одређено, поткрепљено убедљивим чињеницама које ће слушаоце довести до тачних и правилних закључака.

¹⁾ Старешински кадар у армијама у којима се не изучава педагошка група предмета више се развија и оспособљава за командовање него за примењивање васпитних вештина. Међутим, старешина ће бити потпуно способан за командовање ако се упозна и са психичким законима и педагошким истинама, да би у својој старешинској пракси од различитих наставних метода могао бирати и примењивати онај којим ће најлакше, најбрже и најбоље постићи одређени циљ.

²⁾ У даљем тексту употребљаваћу термин „слушалац“ за све категорије васпитаника.

Различите науке, па и њихове поједине гране, захтевају примену различитих наставних метода, чији избор зависи од ступња обуке, од спреме и способности слушалаца у целини, па чак и од особина појединаца, јер метод наставе треба да омогући да градиво што лакше и брже постане њихова духовна својина.³⁾ Сам метод првенствено зависи од задатка школе, система обуке и природе појединих школских предмета.

Методи обуке могу бити различити, али су најважнији: усмено излагање; рад са књигама и уџбеницима; самостални писмени радови; рад у лабораторији и кабинету.

Метод наставничког усменог излагања је врло важан фактор у процесу обуке, јер је познато педагошко правило да се жива наставничка реч не може заменити никаквим другим средствима и да она повећава васпитни утицај који треба да се заснива на разумевању, а не на крутој формалистичкој дисциплини.

Но, узимајући у обзир да су слушаоци у вишим војним школама већ формирани људи, који знају зрело да расуђују и да доносе закључке, наставници ће према томе и примењивати оне начине и методе⁴⁾ којима се брже и лакше постиже циљ.

Кад ће који начин или метод и до које мере бити употребљен зависи од конкретне ситуације, од градива које се предаје, од умешности наставника и циља који се има постићи. Да би се ово што боље уочило, овде ћу изнети неколико конкретних примера.

Узмимо најпре обраду тактичког методског задатка „Напад пд у нормалним условима“. Наставник ће вероватно на првом часу поставити неколико питања о нападу пп у нормалним условима да би проверио како су слушаоци схватили пређено градиво и да би то градиво довео у везу са новим градивом. Међутим, при излагању новог градива ниједан начин или метод сам за себе не може дати потпун успех, тако да је нужна њихова комбинација и познавање мере докле треба употребљавати који начин (метод).

³⁾ Да би се настава правилно одвијала, а циљ брже и лакше постигао, обично се препоручује груписање слушалаца према њиховим психичким и физичким особинама (по узрасту, знању, схватању, итд.), да би се према њиховим особинама могао подешавати начин излагања. Ово због тога што слична интелектуална и физичка средина позитивно делује на човечју психу (на пример, слушаалац инвалид друкчије ће се осећати у одељењу од 10 до 15 инвалида исте способности, него ако би се нашао међу 10—15 здравих слушалаца. Исто тако друкчије ће се осећати интелектуално слабији слушаалац у одељењу од 15—20 другова који су интелектуално јачи, него у истој интелектуалној средини). Поред физичких и психичких особина на слушаоце утичу и чинови, јер се капетан може нелагодно осећати међу генералима.

⁴⁾ Појмови „метод“ и „начин“ се често неоправдано изједначају. Док је *метод* систем излагања извесног градива (материје), са циљем да се стекне или пренесе неко знање, вештина или искуство, везан за одређени психички процес; докле је *начин* поступак или низ поступака при вршењу неке радње више везан за физички него за психички процес. Један те исти начин може ући у састав различитих метода. Отуда у једном методу може бити примењено више разних начина.

Ако би се прорада овог методског задатка вршила на земљишту на које се неће ићи због његове просторне удаљености — што треба избежавати кадгод је то могуће — онда се у почетку начелно неће моћи избећи *вербални начин излагања* (суво излагање материје, без очигледних средстава, без довољне анализе и доношења судова), који, ако се претерано примењује, може знатно да ослаби пажњу слушалаца, а тиме да отежа њихово размишљање и онемогући им да врше детаљну анализу и објективније доносе своје закључке. Али, пошто успех наставе, поред осталих елемената, зависи и од психичког стања слушалаца, од тога да ли су више наклоњени визуелном, аудитивном или динамичком примању и усвајању градива (и поред тога што највећи број људи у довољној мери поседује све три ове особине). Овај (вербални) начин може одговарати незнатној мањини људи, онима код којих је изразито развијено аудитивно примање претстава, тако да више долази у обзир код појединача него код већих група. Сам за себе, не може се применити ни при излагању материје из историје и географије, акамоли у тактици, већ се може комбиновати са другим начинима и методима. Он се често сам по себи може наметнути, поготово кад се излагање врши у учионици без довољно припремљених очигледних средстава, која се мање-више могу обезбедити за сваки тактички задатак (скице, шеме, графикони, итд.).

Да би слушаоци што брже и правилније схватили задатак, наставник је дужан да им омогући *посматрање предмета и средстава* који су у методском задатку назначени, јер се њиховим посматрањем омогућава слушаоцима да се упознају с њима као целином као и са њиховим особинама. На пример, посматрањем терена на коме се спроводи методски задатак слушаоци могу упознати не само особине земљишта него и то која се средства и када могу употребити, како треба извршити групацију снага и средстава, како користити ватрену моћ, где треба да буде полазни а где журишни положај, итд. Међутим, ако би се овај задатак решавао по карти, у учионици, могло би се десити да се донесе погрешни закључци о распореду, о употреби снага или о положају. С друге стране, ако се у задатку употребљавају тенкови, артиљерија, инжињерија, итд., онда се могу узгред упознавати и њихове особине: употреба, домет, дејство, итд., једном речи — њихове тактичко-техничке особине. За добијање јасних претстава потребна су чешћа вежбања и понављања пређеног градива, јер без тога, после извесног времена, претставе могу постати нејасне, тако да се заборава чак и оно што се некад одлично знало, на пример: домет оруђа, ширина фронта разних јединица у разним случајевима, тежине тенкова, итд.

При спровођењу тактичког задатка веома је корисно да се врше *поређења* са разним примерима из рата, нарочито из НОР-а, начином постављања питања (на пример, како је ко вршио напад; под каквим га је условима изводио; какве је резултате постигао; зашто је напад вршио у 3.00 и да ли је време правилно одредио; је ли правилно изабрао

правац главног удара; колика је била ширина фронта напада, а колика је по нашем задатку; зашто је сада мања или већа? итд., итд.

Постављањем питања наставник може да наводи слушаоце да анализирају баш оне елементе ситуације или неке радње који су најбитнији и најактуелнији у тој ситуацији и да на основу тога доносе закључке. Тиме се постиже не само њихова пажња и размишљање, него им се даје и могућност за стваралаштво и самоиницијативу. Узмимо, на пример, методски задатак „Пд при форсирању реке“. Овде би наставник најпре у учионици у року од, рецимо, 4—5 часова упознао слушаоце са ситуацијом и основним елементима задатка и помоћу питања проверио да ли су слушаоци схватили задатак и да ли познају теорију форсирања река. Тек после тога наставник би могао саопштити слушаоцима да ће се прорада задатка изводити на земљишту и ставити им у задатак да се пре изласка на терен детаљно упознају са задатком и земљиштем на правцу форсирања, тако да се могу лако оријентисати и све битне елементе ситуације износити не гледајући у карту. По изласку на земљиште, најбоље би било да се слушаоци прво — пола часа — оријентишу да би наставник после тога могао проверити како су се оријентисали и схватили задатак. Пошто је раније у учионици извршена процена ситуације, применом вербалног метода и начина постављања питања, сада би наставник такође постављао низ питања, у првом реду она која би расветлила све оно што се није могло прецизирати (на пример, предњи крај непријатељске одбране, карактер обале, брзина и ширина реке, десантна и скелска места прелаза, погодност полазних рејона, итд.), а нарочито ако би се на лицу места могло доћи до закључака супротних раније донетим по карти. Зато би наставник добро учинио ако би слушаоцима давао пуну слободу да се критички односе према свима ранијим закључцима, с тим да објективним аргументима доказују правилност свога мишљења и својих предлога. Уколико наставник буде умешније постављао питања и наводио слушаоце на размишљање, доводећи разне елементе у узрочну везу и зависност, утолико ће и пажња слушалаца, а тиме и успех бити већи. То значи да не би требало одједном постављати неколико питања, већ тражити да се свако питање редом расветљава. При томе би било веома важно да сами слушаоци највише расправљају, а наставник само да интервенише кад треба, да усмерава дискусију и да повремено резимира извесне закључке или да пружи извесна објашњења. То би, уствари, био *позитиван начин излагања*, јер се њиме привлачи пажња слушалаца и развија моћ самосталног расуђивања.

Да би слушаоци још више усавршили и схватили пређено градиво, наставник повремено примењује метод *обучавања помоћу самосталних писмених радова*, јер му тај метод омогућава да провери како слушаоци врше анализу и доносе закључке и одлуке, као и то да ли су самостални у раду и како стечено знање умеју да примене и изложе, једном речи, какав су успех постигли.

Док код тактике највише долази до изражаја начин *постављања питања*, дотле се код историје и географије већином може примењивати

вати вербални начин излагања, али такође поткрепљен питањима и конкретним излагањем примера, као и применом очигледних средстава (скице, прегледне карте, рељеф, филмови итд.). Ту такође долази више до изражаја метод обучавања помоћу књига и уџбеника, тј. индивидуалан рад слушаоца. Наставникова улога, у овом случају, била би да препоручи слушаоцима погодне књиге и уџбенике и да их упутује како да користе разна друга дела која могу допринети бољем осветљавању догађаја, нарочито у погледу повезивања са географским елементима. После тога дошао би до изражаја начин постављања питања, са тежњом да се види до које су мере коришћене поједине књиге и уџбеници и какав став слушаоци заузимају према спорним питањима и чиме поткрепљују своја гледишта. Овај начин омогућава наставнику да своје слушаоце потстиче на научни рад и да их упућује у њега. С друге стране, *метод рада у лабораторији и кабинету* подесан је за проучавање егзактних наука и вршење разних опита. Лабораториски радови нарочито се могу примењивати при изучавању физике и хемије, а кабинетски рад код осталих предмета где је очигледност у настави потпуно заступљена. Тиме се стварају повољни услови за самостално посматрање и експериментисање, као и за стварање радних навика које развијају вољу и љубав слушаоца према томе раду. За очигледност у настави, као важном елементу за успех, код неких предмета (на пример, код предмета „инжињерија“, „веза“ и сл.) могу веома корисно послужити разни кабинети, нарочито за практичан рад у минијатури, тако да се касније стварни рад на терену може много успешније обављати.

Према томе, очигледно је да сваки предмет захтева примену разних метода и начина, у зависности од карактера и садржаја сваког од тих предмета. Али, исто тако је неоспорно да методи и начини предавања истих предмета могу бити различити, јер то зависи од умешности и праксе наставника. Због тога, наставнички посао захтева много знања, разумевања, стрпљења и снаге. Другим речима, није довољно да наставник одлично познаје свој предмет, већ је важно да то знање уме да пренесе на слушаоце, да познаје педагогику и методику свога предмета, да прати његово усавршавање и да се упознаје са најновијим открићима и тековинама науке. Праћењем развоја науке наставник се истовремено упознаје и оспособљава за научно-истраживачки рад, јер знање није циљ него средство које омогућава откривање и стицање новог знања. Зато наставник у војним школама треба да заволи науку и да се уноси у њу да би то своје одушевљење могао преносити на слушаоце, користећи васпитне елементе и могућности које се налазе у самом предмету. А да би могао управљати процесом наставе и усмеравати га одређеном циљу, он треба да зна који се и какви процеси врше на појединим ступњевима наставе, како у појединим случајевима треба поступати, које и какве методе треба примењивати с обзиром на природу наставног градива — при чему не сме допустити да се настава стихиски развија.

И у наставу се морају уносити допуне, промене и новине које захтевају специфичности услова. Наставник треба да развија борбу мишљења, а његово мишљење треба да буде објективно и убедљиво — засновано на чињеницама — тако да и тим путем стиче поверење слушаалаца. Зато је нужно да сигурно влада свим облицима мисаоних операција: уопштавањем, апстракцијом, конкретизацијом, анализом, индукцијом, поређењем, размишљањем, итд. Он треба да износи своју мисао тако да се код слушаалаца ствара јасна претстава о томе шта је више а шта мање важно, о узајамној вези саставних делова и законитостима које њима управљају.

Поред доброг памћења и пажње, наставник треба да има јаку вољу, јер доследност, принципијелност, умереност, постојаност, промишљеност, смелост и храброст у борби са тешкоћама, као и навике и истрајност у раду, имају нарочити значај. Међутим, његове најважније особине су: стрпљење, сталоженост и самосавлађивање, моћ да увек управља својим осећањима и да увек држи равнотежу. А да би што лакше и брже постигао циљ и одговорио дужности коју му је друштво поверило, његова излагања треба да се одликују јасноћом, разноликошћу, живошћу и свежином, тако да га слушаоци радо слушају и жељно очекују његове часове. Посебно је важно да између наставника и слушаалаца влада пуна хармонија, јер наставник, поред обављања своје чисто стручне наставничке дужности, има и васпитачку улогу. (Ово се нарочито односи на наставнике у војним школама са младим слушаоцима-питомцима на које треба и педагошки утицати), јер се „наставников рад и поступци налазе под контролом под каквом се не налази ниједан човек на свету“ (М. Ј. Калињин). Наставници у војним школама не могу правилно прилазити слушаоцима нити излагати потребно градиво ако се не придржавају педагошких начела и психичких закона, јер ће и у опхођењу и у излагању правити грубе грешке које се могу негативно одражавати на слушаоце и које је тешко исправити.

Сталним контактом наставника и слушаалаца и њиховим другарским, блиским и искреним односом ван часова и путем разних облика научне, културне или спортске делатности, може се много постићи и у погледу васпитања. Међутим, другарски и хумани однос не противречи и не искључује неопходну строгост према слушаоцима, тј. „строгост из љубави“ и доследност и истрајност у поступцима. Једном речи, наставник педагог не може живети двојаким животом — једним у одељењу, а другим ван њега; он треба да је искрен и праведан, да буде и на делу онакав какав је на речима, да све чини онако како то од својих васпитаника захтева.

Ратне прилике и искуства стечена у њима најбоље су показали да блискост и другарство, љубав и општина чине старешину старешином, васпитача васпитачем. Ово важно педагошко правило било је добро познато учесницима НОР-а, нарочито комесарима, те је и то знатно допринело извојевању победе. У циљу проучавања тих особина на научној основи, у војним школама многих армија уведена је педа-

гошка група предмета. Због огромне важности проучавања психичких закона, педагошких правила и методских упутстава у разним мирно-допским и ратним ситуацијама било би корисно да се потребан део официра упућује у одговарајуће школе да би после теориског проучавања тих предмета могли са успехом изводити наставу у војним школама, у којима би, предајући градиво, стицали искуства и припремали потребне елементе за разне ситуације. Зато би за наставнике педагошке групе предмета првенствено требало оријентисати учеснике рата, јер они који су се бранили, вршили напад, окружавали и били окружавани, који су се пробијали из окружења и уништавали окруженог непријатеља и којима су познате све тактичке радње, могу реалније и са пуно ефекта излагати градиво те области, знајући циљеве и задатке који су пред њих постављени и преносећи се у дату ситуацију. Научно је погрешно, а педагошки неправилно да у војним школама педагошку групу предмета предају грађанска лица без ратног искуства кад већ има официра педагога који су прошли кроз све фазе и искушења у рату, који су савладану теорију обогатили праксом.

Иако знање неће дати ону корист коју би дало ако је спојено са практичним искуством, ипак треба имати у виду и то да пракса није довољна, ма колико била богата, и да се мора допуњавати њеном теоријом, научним законима. Због тога се не може замислити правилно васпитање ако старешински кадар, нарочито наставници у војним школама, не познаје педагошке принципе и научне законе. Ту је од великог значаја познавање војне психологије која детаљно проучава све облике психичких радњи у различитим видовима дејства, која испитује и анализира утицај савременог наоружања и технике на човека — борца, утицај командовања и свега што се може догодити у току рата и мира, као и то како се све то одражава на психу борца. Иако о томе постоји много материјала, ипак он још није проучен и систематизован, већ само као искуство служи за потстицај старешина на размишљање и примену у њиховом раду.

Наставнички колектив може постићи много већи успех ако показује пуно иницијативе у проналажењу потребних савремених средстава у циљу очигледнијег извођења наставе и ако темељно врши анализу свих организациских, наставних и васпитних облика како би се уочиле позитивне и негативне стране наставе и на време отклањали недостаци у наставном и васпитном процесу. Он може пружити драгоцену помоћ оним наставницима који осећају да у свом раду не постижу успех или наилазе на тешкоће стручне и педагошке природе. Да би се наставни план и програм могао довести у склад, наставничко особље, такође, може га сваке године подвргавати педагошким законима да би одговарао психичко-физичким особинама слушалаца.

Очигледно је да избору наставника, с обзиром на циљ наставе и улогу, значај и дужности наставника и наставног особља у војним школама, као и на резултате који се од њих очекују у свим армијама, треба посветити нарочиту пажњу.